

Pleidooi voor onzekerheid

(1) Weinig is mooier dan een zoekende spreker, iemand die zonder meel in de mond, vol oprechte twijfel, zoekt naar de nuance en naar manieren om de eigen beweringen te falsifiëren. De Nederlandse taal en de gebaren van de ledematen lijken welhaast niet toe-reikend voor het leggen van alle denkbare nuance in een betoog. Bij sommige sprekers lopen de woorden achter bij de gedachten, zij bedenken halverwege een zin dat er nog een bijzin nodig is. Vaak komt dit voor bij mensen die weten dat ze niet overal pasklare antwoorden op hebben of hoeven te hebben. Wat ik me nu afvraag, is of de richting waarin het publieke debat zich in Nederland ontwikkelt de biotoop oplevert waarin mijn zoekende spreker het best gedijt.

(2) De waardering van dat publieke debat is aan nogal wat erosie onderhevig. Nuanceren heeft aan populariteit verloren en wordt gezien als een teken van zwakte. Onder het mom van 'benoemen' en 'duidelijkheid' wordt de schijn van onzekerheid met zorg vermeden. De verering van de doener boven de denker viert hoogtij. Deelnemers aan het debat lijken minder dan voorheen geneigd tot openlijke zelfkritiek en zelfrelativering. Het lijkt er soms zelfs op dat de stelling van de Pruisische generaal Clausewitz "Oorlog is de voortzetting van politiek met andere middelen" omgedraaid wordt en dat de politiek – en in bredere zin het debat – wordt gezien als de voortzetting van de oorlog met andere middelen.

(3) We zouden echter moeten erkennen dat het in het debat en in de politiek – anders dan in een oorlog – niet primair gaat om het behalen van een overwinning, maar vooral om het inzichtelijk

45 maken en bediscussiëren van verschillende (morele) argumenten. Het uitgangspunt zou moeten zijn dat een debat ertoe dient om de kwaliteit van ons denken naar een hoger niveau te tillen. Dat lukt alleen als deelnemers zich niet vastleggen op in steen gebeitelde standpunten. Zij moeten kritisch kunnen kijken naar hun eigen redeneringen en die van anderen.

50 (4) Toen enkele jaren geleden de aanval werd geopend op het cultuurrelativisme en het postmodernisme, raakte 'onzekerheid' pas goed in diskrediet. Onzekerheid, het zoeken naar nuance, het aftasten van de verschillende morele argumenten, moest het afleggen tegen 'duidelijkheid', 'rechtlijnigheid' en 'onwankelbare principes'. Een in het oog springende aanval op het cultuurrelativisme kwam van de Italiaanse premier Berlusconi, die zonder omhaal stelde dat de westerse cultuur superieur is aan de islamitische. Velen voelen zich ongemakkelijk bij dit soort uitspraken en velen haastten zich dan ook om er afstand van te nemen, maar bij anderen vielen ze juist in vruchtbare aarde. Immers, het mislukken van het integratiebeleid – 'het doodknuffelen van de allochtonen' – was aan dat cultuurrelativisme te wijten. Veel politici hebben een broertje dood aan onzekerheid en relativisme, zij gaan voor duidelijkheid en rechtlijnigheid, hoe ongenueanceerd ook.

75 (5) Het ruwe debat dat daardoor ontstaat, heeft zijn eigen idioom, met termen als 'ieder weldenkend mens weet ...', 'natuurlijk', 'duidelijk' en 'helder'. Het doet denken aan wat er gebeurt in echtelijke ruzies. Naarmate het conflict verergert, vallen de woorden 'altijd' en 'nooit' steeds vaker

90 (“Jij doet nooit wat, ik moet altijd alles
doen!”).

95 **(6)** Intussen zijn politici en opinieleiders
bang geworden voor de burger die on-
geduldig is en in hun ogen zogenaamd
altijd gelijk heeft. Niet gehinderd door
de erkenning van een complexe en
100 weerbarstige werkelijkheid legt die
ongeduldige burger, vol vertrouwen in
het eigen gelijk, zijn verlanglijstje op
tafel. Deze ongeduldige burger – ook
bekend onder de naam ‘hard werkende
105 Nederlander’ – heeft voor velen de
intellectueel van het toneel verdrongen.
(7) Gegeven de impliciete ontkenning
van politici dat onzekerheid een voor-
waarde is voor een vruchtbaar debat, is
110 het niet verwonderlijk dat mensen zich
bedienen van dogma’s en quasi-
zekerheden. Gemak dient de mens en
waarom keer op keer een fijnzinnige
redenering opzetten als je het ook met
een vuistregel, principe, gedragscode
of gebod af kunt? Mensen verleren het
115 ook om met de onzekerheid die hoort
bij het maken van keuzes om te gaan
wanneer – zoals dat heet – ‘de moraal
wordt ondersteund door de markt’.
Waarom nog nadenken over een donor-
registratie als je korting krijgt op de
aanschaf van een nieuw paspoort – een
120 voorstel van PvdA’er Wouter Bos – als
je op het registratieformulier ‘ja’ aan-
kruist? De voorliefde voor gedrags-
codes en het aanvullen van morele
overwegingen met financiële prikkels
125 getuigt van een vrij pessimistisch mens-
beeld. Ik vraag me af waar dat eindigt.
Ik ben ervan overtuigd dat wanneer je
mensen de verantwoordelijkheid ont-
neemt om na te denken over hun eigen
130 gedrag, ze die verantwoordelijkheid
uiteindelijk zullen verleren.
(8) De kennelijke afkeer van het debat
en de anti-intellectualistische sfeer die
is gaan heersen, hangen ten dele
135 samen met de misvatting dat het
moreel-ethische debat per definitie
elitair is. Maar wanneer je een moreel

dilemma isoleert en het van alle kanten
belicht, dan is dat toch geen elitaire
140 aangelegenheid? Het debat is bij
uitstek het instrument om de eigen
ideeën en idealen aan te scherpen dan
wel bij te stellen. Juist in een politiek
landschap waarin de verschillende
145 partijen in het midden naar elkaar toe
lijken te kruipen en de uitersten zich
verder van elkaar verwijderen, is debat
gewenst. En in dat debat is onzekerheid
niet alleen gepast, maar ook geboden.
150 **(9)** Een andere belemmering voor een
goed debat is de wens van veel politici
om snel tot overeenstemming te komen.
Die zogenaamde ‘pacificatie’ komt van
oudsher voort uit de wens om winnaars
155 en verliezers in het debat te kunnen
verenigen. Angst voor polarisatie zit
een oprechte ideeënstrijd in de weg.
(10) Bij een goed debat is het ook van
belang realistisch te zijn over waar
160 twijfel en onzekerheid te verwachten
zijn. Vaak geldt: hoe groter de wil om te
overtuigen, hoe groter de stelligheid
waarmee de argumentatie wordt
gevoerd. Maar wat mag je verwachten
165 van bijvoorbeeld de pogingen van de
darwinist Richard Dawkins om
gelovigen te bekeren tot het atheïsme?
De stelligheid waarmee hij zijn lezers
wil overtuigen, laat geen onzekerheid
170 toe en biedt daardoor nauwelijks ruimte
voor een vruchtbare gedachtewisseling
tussen andersdenkenden. Zijn verhaal
is een preek voor eigen parochie.
(11) Het gebrek aan vertrouwen in
175 cultuur- en religiekritiek is een ander
obstakel. Het politieke midden en
sommige politieke partijen zijn nog
steeds bang hun vingers te branden
aan heikele kwesties zoals het recht op
180 geloofsafval en gaan daarom het debat
maar uit de weg. Daar komt bij dat in de
minst succesvolle debatten de islam als
geheel en als enkelvoudig wordt be-
sproken, terwijl er grote verschillen
185 bestaan tussen gematigde en funda-
mentalistische aanhangers van de

islam. Argumentaties die beginnen en eindigen met ‘omdat het in de Bijbel staat’ of ‘omdat het in de Koran staat’
190 bieden weinig stof voor een zinvolle uitwisseling van gedachten.
(12) In zijn boek ‘Moreel Esperanto’¹⁾ pleit Paul Cliteur voor het scheiden van moraal en religie. De politiek zou zich
195 moeten oriënteren op een moraal die mensen gemeenschappelijk hebben en niet op een moraal die mensen verdeeld houdt. Een religieuze moraal houdt mensen per definitie verdeeld.
200 Cliteur pleit daarom voor een ‘moreel Esperanto’, dat gespeend is van ieder religieus uitgangspunt. Zo’n moreel Esperanto zou succesvol kunnen zijn als de focus in het debat niet ligt op
205 een religie als gedeelde levensbeschouwing, maar op het naar voren brengen van die elementen die het individu dierbaar of minder dierbaar zijn. Een dergelijke poging komt in
210 wezen neer op het aangaan van het debat met gematigden onder de religieuzen. Fundamentalisme aan de kant van religies en aan de kant van de Verlichting zijn de extremen die het
215 debat frustreren en overbodig lijken te

maken. De politiek zou ervoor moeten waken dat deze twee extremen de toon en inhoud van het debat bepalen.
220 (13) Het is vooral de taak voor politici en opiniemakers om mensen mee te nemen in het moreel-ethische debat. Het zou ongewenst zijn om mensen met principes, vuistregels, gedragscodes en een rijtje normen en waarden het bos in
225 te sturen. Principes – de uitkomst van een onzichtbare morele argumentatie – zijn er voor mensen van wie de hoop op eigen morele argumentatiekracht is opgegeven. Het in twijfel trekken van
230 principes, het wellicht vermoeiende proces van telkens nieuwe afwegingen maken, is de belangrijkste voorwaarde voor een zinvol debat en voor de democratie.
235 (14) Niet iedereen zal of moet een zoekende spreker worden, maar mensen zijn niet gek. Ze zijn in beginsel prima in staat hun (morele) argumenten op een goede, genuanceerde manier
240 voor het voetlicht te brengen. Stel hen dan echter wel in staat om dat te doen. Pas dan zal onzekerheid in een beter daglicht komen te staan en een nieuwe waardering krijgen.

*naar: Chris van der Meulen, winnaar van de Banning-essaypijs 2008
uit: Socialisme & Democratie, nummer 6, 2008*

noot 1 Esperanto is een kunsttaal, ontworpen om mensen uit verschillende culturen met elkaar te laten communiceren.

Tekst 1 Pleidooi voor onzekerheid

- 1p 1 Welke omschrijving geeft het meest duidelijk weer wat met 'de zoekende spreker', genoemd in de eerste alinea, wordt bedoeld?
De zoekende spreker zoekt in het debat
- A een stevige confrontatie met tegenstribbelende opponenten om zo de kracht van de eigen doordachte redenering te laten zien.
 - B naar een verfijning van de argumentatie om zo beter zicht te krijgen op eigen standpunten en die van de opponenten.
 - C naar passende formuleringen voor vaststaande opvattingen en ideeën om daarmee opponenten van hun ongelijk te overtuigen.
 - D twijfels in de argumentatie van de ander waarmee hij de visie van zijn opponenten onderuit kan halen.

De tekst kan door middel van onderstaande kopjes in achtereenvolgens vier delen worden onderverdeeld:

Deel 1: Afbrokkeling van nuance en onzekerheid in het publieke debat

Deel 2: Het indirecte effect van de veeleisende kiezers op het debat

Deel 3: Verkeerde voorstelling van en belemmeringen voor het debat

Deel 4: De weg naar een beter debat

- 1p 2 Bij welke alinea begint deel 2?

- A alinea 3
- B alinea 4
- C alinea 5
- D alinea 6

- 1p 3 Bij welke alinea begint deel 3?

- A alinea 7
- B alinea 8
- C alinea 9
- D alinea 10

- 1p 4 Bij welke alinea begint deel 4?

- A alinea 11
- B alinea 12
- C alinea 13
- D alinea 14

“Het lijkt er soms zelfs op dat de stelling van de Pruisische generaal Clausewitz ‘Oorlog is de voortzetting van politiek met andere middelen’ omgedraaid wordt en dat de politiek – en in bredere zin het debat – wordt gezien als de voortzetting van de oorlog met andere middelen.” (regels 32-39)

- 1p 5 Welke tekortkoming in politieke debatten kan uit deze zin worden afgeleid?

Uit deze zin kan worden afgeleid dat in politieke debatten

- A te vaak onjuiste feiten worden ingebracht.
- B te veel de nadruk ligt op onwrikbare opvattingen.
- C te weinig over echte politiek wordt gesproken.
- D te zeer de cultuur van zelfverheerlijking overheerst.

2p **6** Welke verandering van het debat heeft plaatsgevonden in de periode van het cultuurrelativisme en postmodernisme? Zie alinea 4.
Gebruik niet meer dan 15 woorden.

2p **7** Welk gesignaleerd verwijt aan het adres van het cultuurrelativisme leidde tot een andere houding in het debat? Zie alinea 4.
Gebruik niet meer dan 15 woorden.

“Het uitgangspunt zou moeten zijn dat een debat ertoe dient om de kwaliteit van ons denken naar een hoger niveau te tillen.” (regels 46-50)

1p **8** Welk uitgangspunt is dan nu veelal gebruikelijk?

3p **9** Leg uit waarom ‘pacificatie’ (regel 153) een belemmering vormt voor het debat.
Gebruik niet meer dan 20 woorden.

2p **10** Wat zijn, gelet op alinea 10 en 11, de twee belangrijkste belemmeringen voor het goede debat?

1p **11** Wat is ten aanzien van het debat volgens Paul Cliteur het voordeel van ‘een moreel Esperanto’? Zie alinea 12.

1p **12** Wat is de belangrijkste functie die alinea 10 heeft ten opzichte van de omringende tekst? Kies uit: deel van een opsomming, gevolg, oorzaak, tegenstelling, verklaring, weerlegging.

1p **13** Wat is de belangrijkste functie die alinea 13 heeft ten opzichte van de omringende tekst? Kies uit: advies, oorzaak, tegenstelling, uitwerking, verklaring, voorbeeld.

1p **14** Wat is de belangrijkste functie die alinea 14 ten opzichte van de overige tekst heeft?
Kies uit: aanbeveling, samenvatting, uitwerking, tegenstelling, verklaring, voorwaarde.

“Wat ik me nu afvraag, is of de richting waarin het publieke debat zich in Nederland ontwikkelt de biotoop oplevert waarin mijn zoekende spreker het best gedijt.” (regels 16-20)

1p **15** Levert deze richting de gewenste biotoop op?

- A** Ja, want het huidige publieke debat wordt veelal gedomineerd door naar fijnzinnigheid en nuance strevende sprekers.
- B** Ja, want het huidige publieke debat wordt veelal gevoerd door stoutmoedige politici die principes in twijfel durven te trekken.
- C** Nee, want het huidige publieke debat wordt gedomineerd door al te doelgerichte, weinig diepgang zoekende debaters.
- D** Nee, want het huidige publieke debat wordt geleidelijk aan rauwer en agressiever van toonzetting.

- 1p **16** Met welk argument dat kan worden afgeleid uit alinea 13, keert de schrijver zich tegen het hanteren van principes in het debat?
Principes
- A** hebben een amorele kant.
 - B** kunnen nauwelijks worden waargenomen.
 - C** staan verder denken in de weg.
 - D** zijn in de kern antidemocratisch.
- 1p **17** Welke van onderstaande uitspraken geeft het beste het tekstdoel van de tekst weer?
De tekst heeft als doel de lezer
- A** ervan te overtuigen dat nuance en onzekerheid polarisatie in het debat kunnen voorkomen.
 - B** ervan te overtuigen dat nuance en onzekerheid voorwaarde zijn voor een goed debat.
 - C** te laten nadenken over nuance en onzekerheid in het debat in relatie tot het integratiebeleid.
 - D** te laten nadenken over nuance en onzekerheid in het debat in relatie tot principes van burgers.

tekstfragment 1

Onderstaand fragment viel te lezen op internet, pal voor de verkiezingen in 2010.

Met stijgende verbazing volg ik de verkiezingsdebatten op tv. De grote verrassing is voor mij niet Mark Rutte of Emile Roemer, maar de kandidaat van een andere partij. Deze voorman heeft een geheel nieuwe debattechniek geïntroduceerd: het hakkelen. Veel mensen kijken met kromme tenen toe hoe hij dat doet. Het begint met een vraag die feitelijke dossierkennis betreft. Dan zie je hem enkele seconden verwilderd voor zich uit kijken. Vervolgens erkent hij ruitelijk dat hij de betreffende gegevens niet paraat heeft: eigenlijk een doodzonde in de debattechniek, want dat moet je nooit doen natuurlijk. Je hoort dan gewoon een heel ander verhaal af te steken en en passant op te merken dat het wel ongeveer zus en zo zal zitten met die cijfers, maar dat dit niet de cruciale kwestie is waar het om draait. Maar deze partijman is eerlijk. Veel te eerlijk als je het mij vraagt. En toch is deze wijze van opereren briljant te noemen. Want het echte wapen wordt door hem hierna pas in stelling gebracht. Als hij na zijn excuus voor zijn onwetendheid alsnog een antwoord gaat formuleren, doet hij iets nieuws, iets wat ongehoord is voor een doorgewinterd politicus. Hij gaat hakkelen.

Deze strategie werkt als een tierelier. Zijn onvermogen in het debat heeft mij de schellen van de ogen doen vallen. Het gaat helemaal nergens meer over in de televisiedebatten. Wat we nodig hebben, is dus iemand die daar eigenlijk niet aan mee wil doen, iemand die faalangst krijgt tussen al dat onzinnige gekissebis. Dat is pas echt. De echtheid straalt ervan af. Dat gehakkel maakt deze spreker tot een onweerstaanbare televisiepersoonlijkheid. Hij breekt wat je noemt dwars door het scherm heen rechtstreeks de huiskamer in.

Ik voorspel dat over een paar jaar door mediadeskundigen zal worden beweerd dat deze historische verschijning van een hakkelende premierkandidaat het begin van het einde heeft gemarkeerd van het verkiezingsdebat op tv. De formule werkt niet meer. In Amerika zijn ze ooit gaan denken dat je verkiezingen kunt winnen door een goede debatperformance voor de tv-camera. Die mythe is een halve eeuw geleden ontstaan toen John F. Kennedy de verkiezingen won van de gedoodverfde winnaar: Richard Nixon. Er is nadien een reeks van boeken verschenen over hoe dat debat is verlopen. Nixon zat te zweten en Kennedy niet. Nixon had zich niet geschminkt en Kennedy wel. De Amerikanen luisterden helemaal niet naar wat deze beide heren zeiden, maar ze zagen hoe ze het zeiden. Het ging om het uiterlijk, niet om de inhoud. Dat was het begin van de mediocratie. Wie wint voor de camera is de winnaar. Nu is deze wet omgekeerd. De twijfelaar gaat winnen omdat hij verliest voor de camera. Er is een nieuwe mediawet ontdekt: *the loser takes it all*.

naar: Huub Mous

Tussen de zoekende spreker uit de tekst 'Pleidooi voor onzekerheid' en de hakkelende spreker uit het fragment zijn verschillen en overeenkomsten aan te wijzen aangaande hun gedrag in het debat.

- 3p **18** Noem eerst één belangrijke overeenkomst, en noem dan één belangrijk verschil tussen deze twee sprekers.

Zowel in de tekst 'Pleidooi voor onzekerheid' als in tekstfragment 1 worden direct en indirect een aantal kenmerken genoemd waaraan hedendaagse deelnemers aan het publieke debat menen te moeten voldoen.

- 3p **19** Noem of herleid uit de tekst 'Pleidooi voor onzekerheid' twee van zulke kenmerken en uit tekstfragment 1 één.

"De twijfelaar gaat winnen ..." (voorlaatste regel tekstfragment 1)

- 1p **20** Op welk type argument is deze bewering gebaseerd?
Op een argument op basis van
- A** een algemeen waardeoordeel.
 - B** een onderzoek.
 - C** een vermoeden.
 - D** feiten.

Bronvermelding

Een opsomming van de in dit examen gebruikte bronnen, zoals teksten en afbeeldingen, is te vinden in het bij dit examen behorende correctievoorschrift, dat na afloop van het examen wordt gepubliceerd.